

NAZARET DAĞAVARYAN

25 Aralık 1862'de Sivas'ta doğdu. 7 yaşında İstanbul'a gelerek, Amenapirgıçyan Okulu'na başladı; mezun olduktan sonra 1878'de Fransa'ya gitti. 1883'te İstanbul'a döndü; birkaç ay Ziraat Nezaret'i'nde çalıştıktan sonra, memleketi Sivas'taki mektebe müdür oldu. 1885'te İstanbul'da kurmuş olduğu 'Kidagan Şarjım' (Bilimsel Hareket) dergisinin yayını sürdürdü. 1887 başlarında Paris'te bulunduğu dönemde Sorbonne Üniversitesi'nde tıp derslerine katıldı. 1897 yılında Fransız Hastanesi'nde asistan doktor olarak işe başladı, Surp Pirgıç Ermeni Hastanesi'nde başkâtiplik yaptı. 1896'da hapsedildi, dört ay sonra genel aften yararlanarak serbest bırakıldı. Katolikos (Baş Patrik) seçimleri nedeniyle Kafkasya'da bulunduğu sırada, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na, Sivas'tan mebus seçildi. Koyu bir milletperver olarak Osmanlı Parlamentosu'nda, toprak sorunu ve millî hakların korunması konularında, sert tartışmalara girdi. [Hürriyet ve] İtilâf Partisi'nin kurucularından biri oldu. Eserlerinden bazıları: Doğa Tarihi, Ermeni Harflerinin Doğuşu, Mikrobiyoloji, Evren'in Kuruluşu, İnsan Embriyolojisi, Kısa Ermeni Tarihi, Darwinizm, Hastalıklar Sözlüğü

KEVORK TAŞKIRAN

1953'te İstanbul'da doğdu. Orta öğrenimini Pangaltı Lisesi'nde tamamladıktan sonra, İTİ Akademisi "İktisat ve İşletmecilik" bölümünden mezun oldu. Tekstil ile ilgili profesyonel çalışma yaşamı yanında, sanat ve kültür konularında, müzik ve tiyatro ağırlıklı amatör faaliyetleri ve cemaat vakıflarında üstlendiği görevler oldu. Ermeniceden çeviriler yapmaya devam ediyor.

Kitabın orijinal adı:
Krisdoneagan Poğokaganutyan yev Kızılbaşneru Ağantin Dzuntı

KOR KİTAP - 49

HIRİSTİYAN PROTESTANLIĞININ VE KIZILBAŞ İNANCININ DOĞUŞU
NAZARET DAĞAVARYAN

ÇEVİREN • KEVORK TAŞKIRAN

KAPAK ve İÇ TASARIM • DEVRİM KOÇLAN

ISBN 978-605-2283-29-5
Birinci Basım NİSAN 2018
© Ginko Kitap Ltd. Şti. 2017

BASKI: Ezgi Matbaacılık Tekstil Pors. İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Sanayi Cd. Altay Sk. No. 14 Yenibosna / İstanbul • Sertifika No. 12142
T: 0212 452 23 02 • www.ezgitmatbaa.net

Ginko Kitap: Osmanağa Mah. Ali Suavi Sk. No: 10 D. 3 Kadıköy / İstanbul
T: 0216 449 20 99 • F: 0216 449 21 00
www.korkitap.com • info@korkitap.com
Sertifika No: 35054

Kor Kitap, Ginko Kitap Ltd. Şti. tescilli markasıdır.

NAZARET DAĞAVARYAN

**HİRİSTİYAN
PROTESTANLIĞININ
VE KIZILBAŞ İNANCININ
DOĞUŞU**

ERMENİCE ASLINDAN ÇEVİREN
KEVORK TAŞKIRAN

iÇİNDEKİLER

SUNUŞ	7
NAZARET DAĞAVARYAN	11
GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMLERİNDE SORGULANAN ALEVİLİK	19
NAZARET DAĞAVARYAN'IN TAŞLARI VE HAYAT AĞACI	27
ÖNSÖZ	31
BİRİNCİ BÖLÜM / ERMENİLERDE BAŞLICA HİRİSTİYAN TARİKATLARI	33
1) Markionizm (Marcionisme)	33
2) MANİKEİZM (Manicheisme):	34
3) MDZGHNECİLİK	36
4) PAVLİKİYANLIK	37
5) TENDÜREKLİLER (Tondragetsiler)	43
İKİNCİ BÖLÜM / HİRİSTİYAN PROTESTANLIĞININ DOĞUŞU	49
1) AVRUPA PROTESTANLIĞI	51
2) ERMENİ PROTESTANLIĞI veya ARKHVALTLILAR TARİKATI	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM / KIZILBAŞLIK	57
KENDİ ANLATIMIYLA DR. NAZARET DAĞAVARYAN	83
Kaynakça	85
Sivas Mebusu Dağavaryan Efendi'nin Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Yaptığı İki Konuşma	85
Fırat ve Dicle'de Bir İngiliz Şirketine Taşımacılık İmtiyazı Verilmesine İtirazı	87

SUNUŞ

Nazaret Dağavaryan'ın *Hıristiyan Protestanlığının ve Kızılbaş İnançının Doğuşu* kitabı ilk olarak 1890 yılında Ermenice süreli yayınlardan Avedaper adlı dergide tefrikalar halinde yayımlandıktan sonra 1914 yılında İstanbul'da H. Mateosyan (H. Madteosyan) yayınevi tarafından Ermenice olarak yayımlanıyor. Dağavaryan bu kitabında, kutsal kitapları “*Gerçeğin Anahtarı*” olan Arkhvalt Protestanları ile Kızılbaşlar arasındaki inanç kaynaklarının ve özellikle ritüellerin benzeşmesine odaklanıyor.

Ermeni Soykırımı ile bu topraklar üzerinde yaşayan tüm halkların hep birlikte neler kaybettiklerinin cisimleşmiş temsilcilerinden birisi de hiç kuşkusuz Nazaret Dağavaryan'dır. Dağavaryan'ın önemi ve yaşamına dair ayrıntıları kitabın sayfalarında bulacaksınız ancak meslek ve unvanlarını saymak bile Dağavaryan'ın önemini anlatmaya yeterli olacaktır:

Tıp doktoru, ziraat mühendisi, filolog, fizikçi, öğretmen, müdür, çok sayıda dernek yöneticisi, Ermeni Yerel Meclisi Deleşesi ve Osmanlı Meclis-i Mebusan Sivas milletvekili...

Dağavaryan, *Hıristiyan Protestanlığının ve Kızılbaş İnançının Doğuşu* kitabını Abdülhamid'in asimilasyon politikalarının hız kazandığı, baskının yoğunlaştığı İstibdat döneminde 1890 yılında yazıyor, bu kitabın rolünün olup olmadığını bilemesek de İstibdat döneminden nasibini alan Ermeni aydınlarından biri.

Dağavaryan'ın bu kitabı özellikle konu hakkında araştırma yapanların bileceğı gibi şimdiye dek açığa çıkmış belgelerin bir devamı niteliğinde okunabilir; sınırlı gözlemlerine dayanarak çok iddialı çıkarsamalar yaptığı ya da bu tezlerin bilimsel olmadığı gibi eleştiriler gelebilir. Ancak bu eserin Türkçeye kazandırıl-

masıyla tüm bunların ve çok daha fazlasının tartışılmasına vesile olması asıl dileğimizdir. Umarız eser bu misyonunu yerine getirecektir. Ermenice kaynaklardan çeviriler son yıllarda bir hayli hız kazansa da hâlâ Türkçeye kazandırılmayı bekleyen çok önemli ve geniş bir külliyat olduğunu biliyoruz. 1914 yılında Ermenice olarak basılan nüshanın tüm sayfalarını aynı zamanda önemli bir belge niteliği taşıdığı için kitaba eklemeyi uygun bulduk. Tüm unvanları bir yana Sivaslı Nazaret Dağavaryan'ın yakın tarihimizin utanç dolu karanlık dehlizlerinden daha çok gün yüzüne çıkmasına, yitirdiklerimizin ve yoksunluklarımızın bir nebze de olsa azalmasına hizmet etmesi dileğiyle.

Tavsiyesiyle bu kitabın Türkçeye kazandırılmasını sağlayan Ahmet Güven'e, değerli katkılarını esirgemeyen Mehmet Bayrak, Karın Karakaşlı, Nesim Ovadya İzrail'e ve tabii ki kıymetli çevirmenimiz Kevork Taşkiran'a sabrı ve emeği için teşekkür ediyoruz.

Kor Kitap

NAZARET DAĞAVARYAN

NESİM OVADYA İZRAİL

Uzman doktor, ziraat mühendisi, tarihçi, eğitimci, Osmanlı meclisinde Sivas Mebusu, Ermeni Millî Meclisi'nde delege, bugün merkezi ABD'de bulunan Ermeni Yardımseverler Genel Birliği (Armenian General Benevolent Union -AGBU) kurucularından.

25 Aralık 1862'de Sivas'ta doğdu. Sivas'ın seçkin Ermeni ailelerinden Çadırcıyan ailesine mensuptu. 7 yaşında İstanbul'a geldi ve eğitimine Surp Pırgıç Okulu'nda başladı. 1878'de okulu bitirdiğinde 16 yaşında iken Fransa'ya gitti. Bir süre çiftliklerde çalıştı, ağaç ve bağ bakımı yaptı. Önce 1881'e kadar Moers'te, daha sonra Paris'te Ziraat Yüksek Okulunda okudu. 1883'te Ziraat Mühendisi diplomasıyla mezun olduktan sonra aynı yıl İstanbul'a döndü.

İstanbul'da kısa bir süre Ziraat Nezareti'nde çalıştıktan sonra, doğduğu yere gitti ve Sivas'ta Ermeni Okulu'nda müdürlük yaptı. Pazar günleri okulun konferans salonunda yetişkinlere ders verdi. Sivas bölgesindeki Ermeni okullarının baş yöneticiliğini yaptı.

Sivas'ta iken yazdığı yazıları, İstanbul'daki Ermenice gazetelere göndererek yayımlattı. 1885 yılında İstanbul'a geldi ve Kadıköy'de bulunan Aramyan Okulunun müdürlüğünü üstlendi. Halk sağlığı, botanik, tıp ve zooloji alanında, *Kıdagan* Şarjum (Bilimsel Hareket) isimli ilk Ermenice bilim dergisini kurarak aylık olarak yayımlamaya başladı. İlk sayısındaki 'Bilimsel

Hareketin Rolü ve Problemleri' başlıklı yazıda Dağavaryan şu ifadelere yer vermiştir:

“Bilimsel beğeni milletimiz arasında da günden güne gelişmektedir. Ermeni okulları bilimsel konulara daha fazla önem vermekte, öğrenciler bu bölümlere ve fen derslerine artan bir sevgi ve şevk ile devam etmektedir. Toplum her gün büyük bir mucizeye şahit olmakta, onu sevmekte ve saygı göstermektedir. [...] bu hayati eksikliği kısmen de olsa gidermek için aylık Kidagan Şarjum dergisini çıkarmaya karar verdim. Para kazanma düşüncem hiç yok, aksine paramı feda etmeye hazırım. Dergi sadece bilime yer verecek ve her sayısında üç ana bölüm içerecek: Daima en yeni konular üzerine yazılmış bir başmakale; katkı sunanların bilimsel makaleleri ve bilimdeki yeni buluşlar, yeni deneyler hakkında yazılar.”

1887 yılı başlarında yeniden Paris'e giderek, Sorbonne Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Buradayken İstanbul'daki dergi faaliyetini devam ettirdi. Paris'te geçirdiği çok ağır bir hastalık nedeniyle öldüğü şeklindeki haberler üzerine İstanbul ve Sivas'ta Dağavaryan için ayinler düzenlendi. Sağlığına kavuşan Dağavaryan, bir süre Sivas ve İstanbul'da dinlendikten sonra, eğitimine devam etmek üzere yeniden Paris'e gitti. 1891'de tıp fakültesinden mezun olan Dağavaryan, 1892 yılında Pasteur Enstitüsü'nden diplomasını aldı ve 1893'te tıp hekimi olarak İstanbul'a geldi.

1895'te *Dzakumın Hay Darits* (Ermeni Harflerinin Doğuşu) adlı araştırması, Viyana'da yayımlandı. Abdülhamid baskısının Ermeni toplumu üzerinde en fazla yoğunlaştığı 1894-1896 döneminde, 1896 yılında tutuklanarak hapse girdi. Aynı yıl çıkan genel aftan yararlanarak dört aylık hapis yaşamından sonra serbest bırakıldı.

1897'de İstanbul'da Fransız Hastanesinde asistan doktor olarak çalıştıktan sonra, 1895'ten beri müfettiş olarak görev yaptığı Ermeni Surp Pırgıç Hastanesinin, 1899'da başhekimisi oldu ve hastanenin yönetimini üstlendi. Hastanede modern tıp yöntemlerini ve yönetim düzenlemelerini uygulamaya koydu.

Doktor Dağavaryan, 1898 yılında, *Aroğçabahutyun Ardinin Yev i Bedis Yergortagan Varjaranats* (Ev ve Millî Ortaokullar

Yararına Hıfzısıhha), *Manreapanutyun* (Bakteriyoloji –Ermenice ve 1901’de Türkçe), *L’Univers et Sa Formation* (Evren ve Oluşumu) isimli çalışmalarını yayımladı. 1899’da da *Dzınıntagan Kordzarank* (Doğum Organları-Anatomi, Fizyoloji ve Hıfzısıhha) adlı araştırması basılarak yayımlandı. Osmanlı eğitimcisi, ziraatçı, yönetici ve siyaset adamı Krikor Ağaton (1823-1868) üzerine bir araştırma hazırladı.

1900 yılında yeniden tutuklandı, ancak Fransız Büyükelçiliği’nin araya girmesi ile serbest bırakıldı. 1901 yılında *Vocabulaire Français-Arménien des Termes Medicaux et Pharmaceutiques* (Fransızcadan Ermeniceye Tıp ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü), *Paratsutsag Akhdanvants Franserene İ Hay* (Fransızcadan Ermeniceye Hastalıklar Sözlüğü), *Darınaganutyun* (Darvinizm) başlıklı eserleri yayımlanan ve hastanesindeki görevine devam eden Nazaret Dağavaryan, 16 Ocak 1903’te Fransız Hastanesine yaptığı hizmetlerden dolayı Fransa hükümetinden “Officier d’Academie” nişanı aldı.

Her milletten tıp eğitimi alan öğrencileri mesleki olarak geliştirmek amacıyla konferanslar verdi. Polis bu konferansların amacını siyasi propaganda olarak değerlendirdiğinden, hastaneye girişini yasakladı. Yurtdışına çıkmaya karar verdi. Ancak sürekli gözetim altındaydı ve arandığını öğrendi. Hasta görüntüsüyle Fransız Hastanesine sığındı ve polis tarafından kuşatılan hastanede 4 ay boyunca dışarı çıkmadan kaldı. Nihayet Marsilya’ya kaçtı.

1905 yılının sonunda Kahire’ye gitti. Burada doktorluk ve öğretmenlik yaptı.

Ertesi yıl, 15 Nisan 1906’da bir araya gelen Ermeni hayırseverleriyle birlikte, Bogos Nubar Paşa’nın önderliğinde ‘Ermeni Yardımseverler Genel Birliği’nin (Parekordazgan Intanur Miyutyun –AGBU) kuruluşunu gerçekleştiren on kişinin içinde yer aldı. Mısır’ı terk edinceye kadar, bu derneğin sekreterliğini ve yöneticiliğini yaptı. Dağavaryan, Ocak 1910’da bu derneğin İstanbul şubesini, aynı yıl içinde Edirne, Selanik, Bardizag (Bahçecik), Adapazarı, İzmit, Samsun, Adana, Sis, Tarsus şubelerini ve Ekim 1911’de de doğum yeri olan Sivas şubesini açtı.

Nazaret Dağavaryan, Mısır'da kurulan 'Ermeni Anayasal Demokrat Partisi'nin (Hay Sahmanatragan Ramgavar Gusagtsutyun) yöneticisi oldu.

1908 Temmuz ayında ilan edilen meşruti anayasadan kısa süre önce hükümet, "Fesad erbabından Zaruher adlı kadınla biraderi Doktor Dağavaryan'ın emlakinin haczedilmesi" için işleme başlamıştı. Osmanlı meşruti anayasasının yeniden yürürlüğe girmesi üzerine, zorunlu nedenlerden dolayı yurtdışında bulunan diğer Osmanlı aydınları gibi, Nazaret Dağavaryan da ailesiyle birlikte İstanbul'a döndü.

Ermeni Millî Meclisi'ne delege seçildikten sonra, Kafkasya'da Ecmiadzin'de yapılan Baş Patriklik seçimi için Osmanlı Ermenileri delege heyetine dahil olarak Kafkasya'ya kısa bir süre için gitti. Bu konuda *Hayots Gatoğigosutyunun Yev Ayjmu Gatoğigosi Indrutyunu* (Ermenilerin Baş Patrikliği ve Şimdiki Baş Patriğin Seçimi) adlı makalesini yayımladı.

OSMANLI MECLİS-İ MEBUSANI'NDA

Kafkasya dönüşünde, 1908 yılı sonunda yeniden açılan Osmanlı Meclisi için yapılan seçimlerde, memleketi Sivas'tan bağımsız milletvekili olarak seçildi.

Önemli bir kısmı Türkçeyi bilmeyen veya iyi konuşamayan, bu nedenle de mecliste pasif kalan Ermeni mebuslarının yanında, iyi Türkçe konuşan birkaç Ermeni mebustan biri de Nazaret Dağavaryan'dı. Kendi hazırladığı biyografisindeki ifadesine göre, "Osmanlı meclisinde, sıkı bir milliyetçi olarak", Toprak Sorunu ve Ermeni Millî Haklarının Korunması konularında tartışmalara katıldı.

Van milletvekili Vahan Papazyan, anılarında, Meclis'in birinci dönem çalışmalarında, Ermeni mebusların, Ermeni ulusal sorununu ikinci plana alarak genel konularla ilgilendiklerini yazmıştır. Örneğin Doktor Nazaret Dağavaryan'ın, hekim ve ziraatçı kimliğiyle, sağlık reformu ile ilgili çalışma komisyonu üyesi olarak, memleketin ziraat alanındaki durumunu iyice tetkik ettikten sonra, Avrupa'da uygulanan sistemlerle karşılaştırıp, orada

hayata geçirilen yenilikleri de göz önüne alarak, tarımsal gelişmeyi teşvik etmek amacıyla pratik öneriler içeren yasalarla ilgili teklifler getirdiğini, ayrıca sağlık sisteminin içler acısı durumunu iyileştirmeye yönelik reform ve hijyen alanında temel yasaların geliştirilmesi için çalıştığını anlatmıştır.

Nazaret Dağavaryan, Osmanlı Devleti altında bütün milletlerin bir arada ve eşit olarak yaşamasını savunan Osmanlıcı dünya görüşünün taraftarıydı. 16 Haziran 1909 tarihinde, tahsil edilecek vergiler ve bağlı olarak gayrimüslimlerin askerlik yapması üzerine Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda yaptığı konuşmada bu konudaki düşüncelerini çok açık ifade etmişti:

“Türkiye ahalisi şimdiye kadar iki kısma ayrılmıştı. Bir kısmı egemen millet Türk İslamlar, diğeri egemenlik altındaki gayrimüslimler... Kanun-ı Esasi'nin üzerine yemin ettiğimiz günden itibaren bu devlete artık Türkiye denmeyip, Saltanat-ı Osmaniye denmektedir. Bundan böyle bu ülke yalnız Türk'ün, Arap'ın olmayıp gayrimüslimlerin de içinde bulunduğu bütün ahalinin ülkesidir. Ama eşitliği vazife gösterir.

“Altı asırdan beri Osmanlı bayrağı altında yaşayan bütün Ermeni Milleti, vatanın korunmasını Osmanlı vatandaşları gibi kendi kanlarıyla korumayı istihham etmektedirler. Meşrutiyet eğer bizi de eşit kabul ederse, bu vatanın evladı kabul ederse, bu devletin direklerinden biri farz ederse, biz de aynı hizmeti, aynı şekilde ifa etmeliyiz.”

Osmanlı imalat sanayisinin, çeşitli vergi destekleri tanınan yabancı Avrupalı sanayicilerin karşısında rekabet edemediğini, devlet tarafından desteklenmeyerek yok olmaya doğru itildiğini, 1911 yılında Osmanlı Meclisi'nde yaptığı konuşmasında, Dağavaryan şu sözleriyle tespit etmişti:

“Bizi yabancılara karşı savunmalısınız efendiler. Bu o denli gerçek, o denli doğru bir şeydir ki, buna karşı hiçbir şey söylenemez ve biz biraz da, bizim vatandaşlarımızı, Osmanlı biraderlerimizi savunmaya çalışmalıyız. Çok kez söylüyorlar ki bizde sanayi ileri gitmiyor. Peki, sanayi ileri gitsin, yalnız hangi sanayi ileri gitmekte ise, onun yanına bir Frenk bir fabrika açıyor, ona rekabet

ediyor, hükümete para vermiyor, bizim Osmanlılar ise vergi altında eziliyor. Onun için rekabet edemiyorlar.”

Nazaret Dağavaryan, özellikle ‘İttihat ve Terakki’nin siyasetlerine sürekli olarak karşı çıktı ve diğer Ermeni mebuslarından ayrılarak, 1911 yılı Kasım ayının 21’inde, İstanbul’da Şehzadebaşı, İmaret Caddesi, No. 19’da ‘Hürriyet ve İtilâf Fırkası’nın kurucularından biri oldu. Sivas mebusu olarak, temel felsefesi İttihat ve Terakki’ye karşı olan grupların bir araya getirilmesi olan fırkanın ilk yönetiminde ikinci başkanlık görevini üstlendi.

1909’da Dr. Nazaret Dağavaryan’ın mesleki ve sosyal konularında birçok araştırması yayımlandı: *Hayots Hin Gronneri* (Ermenilerin Eski Dinleri), *Yergrakordzutyun Andarats Yev Hankats Zarkatsumın U Şahakordzumın* (Tarımın, Ormanların ve Madenlerin Gelişmesi ve İstifadeli Duruma Getirilmesi), *Biçare Çiftçilerimiz Hakkında* (Türkçe).

Fransa tarafından 1910 yılında “Mérite Agricole” liyakat nişanı ile onurlandırılan Nazaret Dağavaryan, 1912-1915 yılları arasında ‘İzmiryants Edebiyat Birliği’nde görev yaptı. 1913 yılında İstanbul Şehremaneti’ye (Belediye) genel müfettiş olarak tayin edildi. Ermeni cemaatinin sosyal yaşantısını geliştirmek için büyük çaba sarf etmiş olan Dağavaryan, bütün bu çalışmalarının yanında birçok bilimsel çalışmayı da yürütmüştür.

Ermeni Millî Meclisi içinde Nazaret Dağavaryan, Ermenilerin yeniden var olmaları için sadece siyasi faaliyetlerin yeterli olmayacağını, bunun için özellikle eğitimin çok daha fazla önemli olduğunu savundu ve bu amaçla öneriler getirdi. 10 Ekim 1913 tarihli Ermeni Millî Meclisi oturumunda, Ermeni Patrikhanesi bünyesinde, eğitimle ilgili özel görevli bir büronun kurulmasını ve buraya gerekli tahsisatın ayrılmasını teklif etti.

Anadolu’da yaşayan Ermeniler üzerinde yoğun baskılar, adaletsiz uygulamalar, devlet destekli olarak yerel Kürt ve Türkler tarafından yapılan saldırılar, Abdülhamid döneminden beri süregelen. 1908’de Meşrutî Anayasa’nın yürürlüğe girmesiyle, bunların sona ereceği konusunda Ermeni milleti içinde yükselen umutlar, zaman geçtikçe değişimin olmaması nedeniyle yeniden

ümitsizliğe dönüşmüştü. Ermeni aydınlarında, 1912 yılının ikinci yarısından itibaren, bu konuda yapılması gereken toplumsal reformun, Avrupa devletlerinin de desteğini alarak yeniden gündeme getirilmesi için güç birliği oluşturulması fikri ön plana çıktı. İşte bu amaçla tüm Ermeni siyasi kesimlerinin ittifakı ile ortak girişimlerde bulunacak temsilci heyetleri oluşturuldu.

Osmanlı hükümeti, bu oluşumları boşa çıkarma çabasıyla, bazı yasal değişiklikler getirmeye ve sembolik uygulamalar yapmaya çalışırken, diğer yandan temsil yeteneği olmayan, ancak toplumda sözü geçen Ermeni aydınlarını davet edip sözü edilen reformları karşılıklı görüşerek, Ermeni toplumunu etkileme yoluna gitti. Bu çerçevede 21 Aralık 1912'deki görüşmeye hükümet tarafından davet edilenlerden biri de Doktor Nazaret Dağavaryan'dı. Ermeni Millî Meclisi'nin yetkili kurulu dışında yapılan bu görüşme konusunda Ermeni toplumunda tepkiler sert oldu. Ancak görüşmeye katılan ve yetkisi olmayan Ermeni aydınları ve Nazaret Dağavaryan, genelin muvafakat ettiği ilkelere aykırı bir söz ve davranış içine girmediklerini ve hükümete reform konusunda milletin temsilcilerine başvurmaları gerektiği mesajını verdiklerini açıkladılar.

Doktor Nazaret Dağavaryan, bilimsel araştırmalarını yayımlayarak bilim dünyası ile paylaşmaya devam etti. 1912'de *Aroğçabahutyuni Beds Nakhagirtaranats* (İlkokullara Gerekli Hıfzısıhha), 1913'te *Urvakidz Badmutyan Hayotsi Isgızpane Minç H'Ağeksantr Magetonatsi* (Başlangıçtan Makedonyalı İskender'e Kadar Ermeni Tarihinin Genel Hatları), 1914'te *Krisdoneagan Poğokaganutyanyan Yev Kızılbaşneru Ağantin Dzinuntı* (Hıristiyan Protestanlığının ve Kızılbaşlar Mezhebinin Doğuşu) ve *Dzinıntagan Kordzarank* (Cinsel Organlarımız) başlıklı araştırmalarını yayımladı. İzmiriyants Derneği yararına, 1886 yılında araştırmaya başladığı, on bölümlük *Gentanapudzutyun* (Hayvan Yetiştiriciliği) başlıklı kitabını 18 yılda hazırladı, ancak yayımlama fırsatını bulamadı.

Dünya Savaşı başlayıp henüz Osmanlı Devleti'nin savaşa dahil olmadığı 1914 yılının sonbahar aylarında, Ermeni doktorlar, yaklaşan savaşta tecrübe ve bilgilerini diğer meslektaşları ile paylaşmak